

De maakbaarheid van een duurzame wooncultuur in Vlaanderen

De rol van (ruimtelijk) beleid in het sturen van ruimtelijke gedragspatronen

Björn Bracke en Paul Wullaume

Stellingen:

Er bestaat op heden geen draagvlak in Vlaanderen voor een duurzaam ruimtelijk beleid.

De Vlaamse woondroom en ruimtelijke spijzucht wordt via diverse kanalen in stand gehouden en gereproduceerd.

Het Vlaamse (ruimtelijke) beleid is weinig actief in het stimuleren van duurzame woonvormen.

Beleidsinitiatieven in functie van andere gedragswijzigingen (roken, voeding, discriminatie) kunnen dienen als bron van inspiratie voor nieuwe beleidsinitiatieven.

Ruimtelijk beleid kan op verschillende manieren sterker inzetten op de promotie van duurzame, ruimtelijke gedragspatronen.

OMGEVING cvba

Uitbreidingstraat 390 2600 Antwerpen-Berchem

info@omgeving.be www.omgeving.be

tel +32 3 448 22 72 fax +32 3 440 13 93

OMGEVING

LANDSCAPE ARCHITECTURE URBANISM

De maakbaarheid van een duurzame wooncultuur in Vlaanderen

De rol van (ruimtelijk) beleid in het sturen van ruimtelijke gedragspatronen

Inleiding

De Vlaamse wooncultuur is in de kern niet duurzaam. De woonwens, verplaatsingswens en consumptiewens van jan modaal staat diametraal tegenover alle ambities die in tal van 'duurzame' beleidsdocumenten worden neergeschreven. Reeds vanaf de jaren 1980 en 1990 proberen ruimtelijk planners, onder andere via ruimtelijke structuurplannen, de open ruimte te vrijwaren, autogebruik terug te dringen, compact wonen te promoten, riviervalleien te versterken enz. Echter, de realiteit maak pijnlijk duidelijk hoe groot de impact is van lokale actoren en eigendomslogica's. Getuige hiervan de talloze uitzonderingsregels die de afgelopen decennia werden bedacht om allerhande bouwmanoeuvres te faciliteren. Er is met andere woorden geen nood aan bijkomende planmakerij, inhoudelijk zit het ruimtelijk planningsapparaat al enige tijd op een duurzaam spoor, er is nood aan een duurzame wooncultuur. In voorliggende paper worden een aantal observaties beschreven die aantonen dat enerzijds de Vlaamse wooncultuur zichzelf via diverse kanalen reproduceert en dat anderzijds het (ruimtelijk) beleid weinig gericht is op het bijsturen van deze patronen. Voorts worden eveneens een aantal denkoefeningen geponeerd om deze wooncultuur bij te sturen op basis van gelijkaardige beleidsinitiatieven gericht op het beïnvloeden van andere gedragspatronen (roken, gezonde voeding, pesten, seksuele intimidatie enz.). De uitgangspunten en stellingname kan worden onderbouwd op basis van wetenschappelijk onderzoek. De observaties en denkoefeningen aangaande de oorzaken en oplossingen zijn gebaseerd op observaties, praktijkervaring en interpretaties. Deze kunnen mogelijk aan de basis liggen van een zinvol debat en verder onderzoek.

De mismatch tussen beleid en uitvoering

Het behoeft geen betoog dat de ruimteproductie die in de voorbije decennia werden ontrolld in Vlaanderen slechts in beperkte mate overeenstemmen met de ruimtelijke visies en plannen die werden ontwikkeld door ruimtelijke professionals. Ondanks de vele studies, rapporten en adviezen die deze problematiek aankaarten, slaagt Vlaanderen er niet in om een doortastend ruimtelijk beleid te voeren. Deze discrepantie werd recentelijk uitgebreid beschreven en gedocumenteerd in de studie 'Vergunningenbeleid in Vlaanderen' (OMGEVING cvba, 2017) waar de ambities van

het witboek Beleidsplan Ruimte Vlaanderen werden vergeleken met de trends in het huidige vergunningenbeleid. De belangrijkste negatieve trends hebben betrekking op het aansnijden van slecht bereikbare percelen, het bouwen van grote woningen op te grote kavels, het aansnijden van watergevoelige en biologisch waardevolle percelen, een ongebreidelde inname van open ruimte, het hypothekeren van kernversterking door allerhande perifere ontwikkelingen, het aansnijden van autogerichte locaties en het organiseren van bijkomende activiteiten in en rondom kwetsbare gebieden. In het boek 'Klimaatadaptatie in Vlaanderen' (Allaert et al, 2014) werd reeds beschreven hoe de dominantie van twee min of meer coherente configuraties en diens ruimtelijke strategieën mee aan de grondslag liggen van deze trends. Het betreft enerzijds een groep met een aantal economische actoren en de bouwsector die nieuwe (woon)-ontwikkelingen als een belangrijke motor zien voor economische groei. Anderzijds gaat het om een groep die vanuit individuele belangen een pad bewandelen dat zich focust op rechtszekerheid, individuele vrijheden, ad hoc strategieën en lokale objectieven. Vooral deze laatste groep wordt gedreven vanuit een geïdealiseerd woonbeeld dat kan worden samengevat als volgt: een grote vrijstaande woning in een open landschap, een grote tuin met een groot kortgetrimd gazon met minimaal twee auto's in een grote garage. Dit alles bij voorkeur in een doodlopende straat en ver weg van (stedelijke) drukte.

De (re)productie van de Vlaamse woondroom

Dit woonideaal dat het ruimtelijk beleid al decennia verlamd, is - in tegenstelling tot wat velen beweren- niet het gevolg van de genetische 'baksteen in de maag'. Dit woonmodel werd hevig gepromoot in de naoorlogse jaren en werd sedertdien op diverse manieren in stand gehouden. Professor Eric Corijn verwees in zijn tweet op woensdag 9 april nog naar de rol van de media die, met tv-programma's als 'huizenjagers', het Vlaamse peri-urbane woonideaal reproduceren. Daarnaast probeert de reclamewereld dagelijks via diverse kanalen ons consumptiegedrag te beïnvloeden. Reclamespots met grote terreinwagens die in een quasi lege stedelijke omgeving rondcruisen, tijdschriften waar grote woningen met strakke gazons worden afgebeeld; deze prikkels beïnvloeden ontegensprekelijk onze wooncultuur. Films en televisieseries promoten eveneens slechts in beperkte mate stedelijke en compacte woonvormen. Maar het is uiteraard niet enkel de media. Het idealiseren van de vrijstaande, landelijke woning komt terug in reclamefolders, schoolboeken, bedrijfslogo's, tijdschriften enz. Het lijkt wel een onbewuste marketingstrategie om dit ideaalbeeld in stand te houden. Dit geldt eveneens voor mobiliteitspatronen waar bij de wagen wordt voorgesteld als het belangrijkste vervoersmiddel.

Figuur 1 Tv-programma's als huizenjagers spelen een belangrijke rol in de reproductie van het Vlaams peri-urbaan woonideaal

Hoewel dit woonideaal algemeen wordt aanvaard, zijn slecht weinigen zich bewust van de mogelijke consequenties. De milieu-impact, energiekost, mobiliteitskost en risico's op vereenzaming of vervoersarmoede, worden weinig opgevoerd. We kunnen dus de vraag stellen of de aankoop van een woning een weloverwogen keuze is of veeleer het resultaat van een soort 'maatschappelijke druk'. Shefrin (2002) toont immers aan dat mensen, als gevolg van gewoonteregels en framing, vaak beslissingen nemen met een suboptimale uitkomst in relatie tot hun eigen belangen.

Inspiratie voor beleid en gedragswijziging

Het is duidelijk dat Vlaanderen voor een belangrijke uitdaging staat als het gaat over het bijsturen van dit maatschappelijk woonideaal. Het verleden leert ons dat, zonder deze kentering, het niet mogelijk zal zijn om de ambities uit het nieuwe witboek beleidsplan ruimte Vlaanderen (BRV) te realiseren. Dit betekent dat ruimtelijke ordening zich veel sterker zou moeten richten op sensibilisering, responsabilisering, verstrekken van informatie en het betrekken van lokale eigenaren en belangenorganisaties. De vraag is echter of de discipline vandaag beschikt over de juiste instituties, competenties en instrumenten om dit op een doelgerichte manier te kunnen organiseren. Hiervoor kunnen er lessen worden getrokken uit andere campagnes met betrekking tot het aanpakken van negatieve gedragspatronen (diversiteit, gezonde voeding, gendergelijkheid, vleesconsumptie, sport enz.).

Antirookcampagne

De wereldgezondheidsorganisatie (WHO) geeft volgende aanbevelingen aan overheden: een rookverbod op publieke plaatsen invoeren, hulp bieden aan wie wil stoppen, waarschuwen voor de gevaren van roken, reclame en sponsoring door de tabaksindustrie aan banden leggen en hoge belastingen heffen op tabaksproducten. Als we dit transponeren naar de verspreiding van een woonideaal zou dit kunnen betekenen: verbod op wonen op slechte locaties, hulp bij herlokalisering van slecht gelegen woningen, informeren over de gevolgen van peri-urbane woonvormen, verbieden van reclame voor vrijstaande woningen (of bijvoorbeeld autogebruik) en hogere belastingen voor slecht gelegen woonlocaties.

Discriminatie en seksuele intimidatie

In de nasleep van de discussie omtrent gendergelijkheid (#metoo) werden diverse, waarvan sommige reeds bestaande, oplossingen en maatregelen bediscussieerd. Eén van de voorbeelden was een screening van schoolboeken op het vlak van genderneutraliteit. De voorstelling van stereotype invullingen van beroepen (zoals de mannelijke brandweerman of de vrouwelijke poetsvrouw) zou immers impact hebben op de beeldvorming bij jonge kinderen. Eenzelfde screening zou kunnen gebeuren als we praten over duurzaam ruimtegebruik. Het traditionele gezin met een huis, een tuin en twee wagens wordt misschien eveneens via onze schoolboeken nog al te vaak als ideaalbeeld voorgespiegeld. Dit geldt overigens ook voor beeldvorming omtrent collectiviteit, hoogbouw, eigendom, openbaar vervoer enz.

Pesten op school

De Vlaamse Overheid lanceert al jaren campagnes om pestgedrag op scholen tegen te gaan. Het betreft het organiseren van campagneweken, affichecampagnes, een website, meldpunten, toneel-

stukken en films over pesten, wedstrijden voor scholen en verenigingen. Deze beleidsacties kunnen eveneens dienen ter inspiratie voor het ruimtelijk beleid. Zo kunnen compacte en stedelijke woonvormen worden gepromoot via toneelstukken of gestimuleerd via wedstrijden. Films over de negatieve gevolgen van verspreid wonen of een campagneweek over het behoud van open ruimte lijken eveneens waardevolle denkpistes.

‘Gouvernance’ voor een duurzame wooncultuur

Hoewel bovenstaande beleidsvoorbeelden om gedragspatronen te sturen slecht in beperkte mate overeenkomen met de ruimtelijke problematiek, zijn er toch belangrijke inzichten en lessen die we hieruit kunnen trekken. Deze aanbevelingen worden ter discussie voorgelegd.

Inzetten op een diverse aanpak

Het is duidelijk dat er geen pasklare of éénduidige aanpak bestaat om dergelijke gedragswijziging te initiëren. Het beleid moet zich zowel richten op het verstrekken van informatie, het penalisieren van ongewenst gedrag, aanpassen van de fiscaliteit, promoten van voorbeeldgedrag, bijsturen van het onderwijs enz.

Belang van onderwijs

De beeldvorming en levensverwachting wordt in sterke mate gevormd tijdens de kindertijd en de pubertijd. Sensibilisering en bewustmaking gebeuren best in een vroeg moment tijdens de vorming van jong volwassenen. Het is ons opgevallen dat jongeren in de leeftijdsgroep van 15 - 17 jaar vaak het meest kritisch zijn ten opzichte van conventionele maatschappelijke beelden en dus ook open staan voor nieuwe denkpistes. Eens de twintig voorbij, zien wij hoe de conventionele denkpistes de overhand nemen en het kritische vervaagt ten voordele van klassieke en gekende leefpatronen (stilaan dromen van een eigen huis voor een te vormen gezin, belang van de eigen wagen, beelden van klassieke verkavelingen enz.). Dit is natuurlijk een veralgemening maar deze trend is toch merkbaar. dat betekent dat in het onderwijspakket meer aandacht moet worden besteed aan het nut van ruimtelijke planning in functie van het bereiken van een collectief en maatschappelijk bewustzijn. Opnieuw met het gevaar de zaken te scherp te stellen, durven wij toch stellen dat het aspect ‘ruimtelijke planning’, ‘ruimtelijke ordening’ (meestal binnen het vak ‘geografie’) heel weinig aan bod komt, zich beperkt tot enkele kaartbeelden van ruimtelijke beleidsplannen, te abstract overkomt en ook niet confronterend of enthousiasmerend werkt. Vandaar dat het ons noodzakelijk lijkt om de leerstof bij te spijkeren en uit te breiden. Wij pleiten ervoor om te vertrekken vanuit een problematiserend verhaal dat de noodzaak en de meerwaarde van (ruimtelijke) planning aantoont: ruimtelijke planning is er niet op gericht om mensen het leven moeilijk te maken maar wel om ervoor te zorgen dat zij ook op lange termijn zich nog kunnen thuis voelen in onze wereld. Het is daarbij logisch om te vertrekken vanuit de milieuproblematiek. Net zoals roken schadelijk is voor onze individuele gezondheid, is ons gekend ruimtelijk leef- en woonpatroon ook op macroniveau schadelijk voor de gezondheid van onze samenleving op langere termijn.

De opmaak van een goed uitgewerkt vormingspakket is daarbij noodzakelijk. Dat pakket kan dan worden ter beschikking gesteld aan de scholen. Het moet jongeren wakker schudden, hun interesse voor ruimtelijke planning aanwakkeren, hen doen beseffen dat ‘business as usual’ geen optie is. Maar een vormingspakket alleen is niet voldoende. Je hebt ook leraren nodig die een dergelijke boodschap op een enthousiaste wijze kunnen vorm geven en uitdragen. ‘Teach the teachers’ is

dus eveneens noodzakelijk. Ook moeten wij durven nadenken over de ontwikkeling van applicaties die jongeren op een speelse manier confronteren met hun leefomgeving en waarbij zij via hun tablets opdrachten uitvoeren via een interactieve plattegrond van hun gemeente.

Dit alles is wel werken op langere termijn maar wij geloven dat op die manier jongeren worden aanzet om in hun latere levensfase toch andere keuzes te gaan maken.

Communicatie en visualisatie van trends in ruimtegebruik

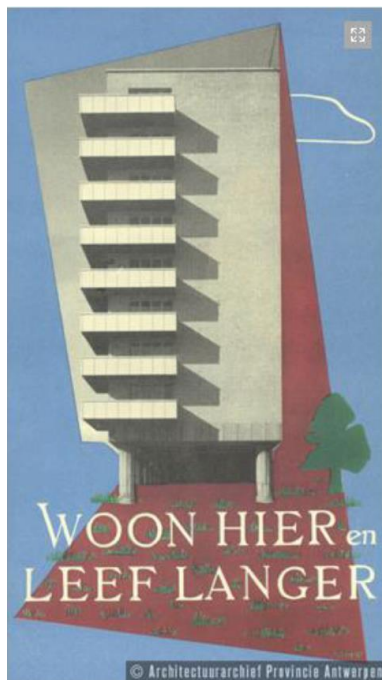
De relaties van perifeer wonen en impact op milieueffecten zijn niet altijd eenvoudig te begrijpen of te communiceren. Er moet meer energie worden geïnvesteerd in enerzijds wetenschappelijk onderzoek. Anderzijds moeten deze resultaten op een inzichtelijke manier worden vertaald en gecommuniceerd. Dit betekent het maken van leesbaar kaartmateriaal, wervende beelden, infografieken enz. Samenwerkingen tussen onderzoekers, ontwerpers en grafisch vormgevers kunnen leiden tot sprekende websites, boeken, tentoonstellingen, infobrochures enz. Ook de culturele sector kan worden betrokken om via fotografie, toneel, dans, architectuur enz. de ruimtelijke problemen inzichtelijk te maken.

Belang van lokale overheden

Wij moeten op korte termijn andere woonvormen durven promoten. Gemeentebesturen moeten hun verantwoordelijkheid nemen en proefwoonprojecten lanceren die compactere, duurzamere woonontwikkelingen op hun grondgebied mogelijk maken. Dergelijke projecten vorm geven, gebeurt niet door de klassieke landmeters-verkavelaarsbureautjes die de gekende verkavelingspatronen bij wijze van spreken eindeloos voort produceren. Het vorm geven van nieuwe proefwoonprojecten vergt andere competenties (op vlak van architectuur, landschapszorg, publieke ruimte, milieu en duurzaamheid). Vele gemeentebesturen (vooral van kleinere steden en meer landelijke gemeenten) staan hier weigerachtig tegenover omdat compacter wonen, horizontale of verticale verdichting, kleinere woningen en tuinen versus grotere collectieve ruimten, collectieve parkeer-ruimten enz. als 'stedelijk' worden aangezien en niet kunnen of mogen worden toegepast op hun meer 'landelijke' omgeving. Zij stellen dat hun bewoners dit niet zullen accepteren, er dus ook geen markt voor zal zijn. Onbekend is dus onbemand. Nochtans is dit nergens bewezen. Opnieuw valt ons op dat indien je tijdens bewonersoverleg het belang uitlegt om op een andere manier te bouwen en te ontwikkelen, er steeds mensen opstaan die je steunen, die meegaan in de redenering. Maar het vergt tijd, overtuigingskracht, moed. Vandaan pleiten wij om toch ook in kleinere gemeenten over te gaan tot kleinschalige proefprojecten, samen met ontwikkelaars die verder en vernieuwend durven kijken. Eens gerealiseerd, kunnen zij een vliegwieleffect veroorzaken en nieuwe projecten op gang trekken.

Een marketing opgave

Verder moeten wij ook nadenken hoe wij op een positieve manier een bepaalde beeldvorming die ruimte verslindend, milieubelastend, egocentrisch is, kunnen doorbreken. Dit lijkt ons in wezen een marketingopgave. Op basis van de gewenste boodschap en doelgroep moet worden onderzocht welke media kanalen kunnen worden aangeboord om de boodschap over te brengen. Voorts moet eveneens worden nagedacht over campagnes, slogans, logo's enz. om gerichte communicatie te kunnen voeren.

Figuur 2 In de na-oorlogse periode werden eveneens diverse campagnes opgezet wonen in hoogbouw te promoten.

Conclusie

Een fundamentele ommezwaai in de manier waarop we vandaag ruimte consumeren is van wezenlijk belang als we Vlaanderen ook op lange termijn leefbaar willen houden. De inertie van onze woonproductie is in sterke mate te wijten aan de algemene woon- en leefverwachting van Vlamingen. Op basis van deze verkennende paper kunnen we stellen dat het Vlaams beleid weinig gericht is op het transformeren van gedrags- en verwachtingspatronen met betrekking tot onze ruimtelijke wooncultuur. De realiteit toont echter aan dat dit een essentiële stap is om draagvlak te vinden voor de beleidsdocumenten ter zake. Om dergelijk beleid te ontwikkelen kan inspiratie worden gezocht in gelijkaardige beleidsinitiatieven op het vlak van gedragswijzigingen. Deze tonen aan dat het wel degelijk mogelijk is om gedragpatronen bij te sturen. Deze strategieën zijn in verschillende opzichten te projecteren op (ruimtelijke) beleidsinitiatieven. De voorgestelde aanbevelingen kunnen in dit verband een belangrijke stap voorwaarts betekenen en voeding geven aan het debat.

Referenties

Allaert et al. (2012), *Klimaat in Vlaanderen als ruimtelijke uitdaging*, Academia press
 OMGEVING CVBA (2017), *Vergunningenbeleid in Vlaanderen, uitgevoerd in opdracht van the Vlaams Planbureau voor Omgeving, ism UA, CEVI, GSJ advocaten*
 Shefrin, H. (2002), *Behavioral decision making, forecasting, game theory and role-play*, *International Journal of Forecasting* 18 (2002), Elsevier